WIELKA WOJNA NAD DUNAJCEM

ZABAWA I OKOLICE

REDAKCJA: ZDZISŁAW NOGA

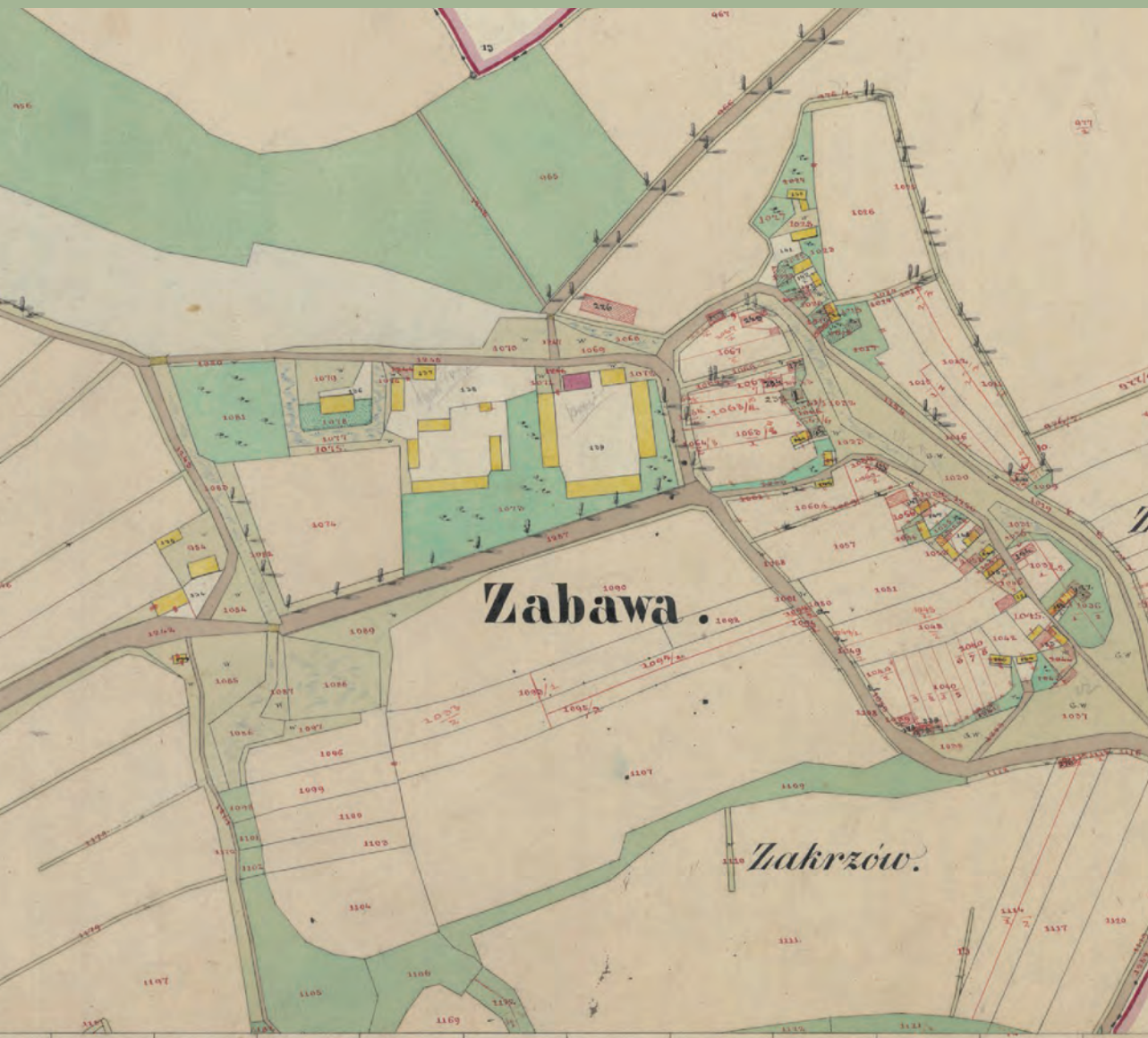

WIELKA WOJNA NAD DUNAJCEM

ZABAWA I OKOLICE

WIELKA WOJNA NAD DUNAJCEM

ZABAWA I OKOLICE

REDAKCJA
ZDZISŁAW NOGA

WYDAWNICTWO KSIĘGARNIA AKADEMICKA Sp. z o.o. Kraków

Kraków–Zabawa 2022

© Copyright by Stowarzyszenie Inicjatyw Społecznych, Kulturalnych, Edukacyjnych „Karolina", 2022

Zdzisław Noga
Uniwersytet Pedagogiczny im. KEN w Krakowie
https://orcid.org/0000-0003-0061-1808
zdzislaw.noga@up.krakow.pl

Recenzenci: dr hab. Tomasz Pudłocki, prof. UJ (część I),
ks. dr hab. Marek Kluz, prof. UPJPII w Krakowie (część II)

Opracowanie redakcyjne: Justyna Zdziennicka

Projekt okładki: Paweł Sepielak

Projekt zrealizowano przy wsparciu finansowym Województwa Małopolskiego

Na okładce oraz na wklejce zamieszczonej po stronie 20 wykorzystano mapę katastralną Zabawy z 1847 roku z Archiwum Narodowego w Krakowie

ISBN 978-83-8138-844-3 (druk)
ISBN 978-83-8138-845-0 (PDF)
https://doi.org/10.12797/9788381388450

WYDAWNICTWO KSIĘGARNIA AKADEMICKA
ul. św. Anny 6, 31-008 Kraków
tel.: 12 421-13-87; 12 431-27-43
e-mail: publishing@akademicka.pl/akademicka.pl

Spis treści

Zdzisław Noga
Wstęp 7

I. KONTEKSTY HISTORYCZNE 9

Zdzisław Noga
Zabawa i okolice na dawnych mapach 11

Konrad Meus
Ziemia Tarnowska w czasie Wielkiej Wojny oraz w pierwszych tygodniach niepodległości (ze szczególnym uwzględnieniem wsi Zabawa). Dramat w trzech aktach 21

Mateusz Drozdowski
Działalność Naczelnego Komitetu Narodowego w powiecie brzeskim oraz dąbrowskim 37

Krzysztof Kloc
Idea strzelecka i legionowa na ziemi brzeskiej 61

Tomasz Woźny
Bez zwycięzców, bez pokonanych. Działania zbrojne nad dolnym Dunajcem 1914-1915 73

Wacław Szczepanik
Moskale nad Dunajcem (1914 rok) 119

Hubert Chudzio
Cmentarz wojenny nr 260 w Zabawie w świetle projektu „Inwentaryzacji grobów, kwater i cmentarzy wojennych w województwie małopolskim" w latach 2008-2018 135

II. KONTEKSTY TEOLOGICZNE 149

ks. Janusz Królikowski
Męczennicy wiary świadkami wolności. Elementy filozofii męczeństwa 151

ks. Łukasz Niepsuj
Rozwój kultu bł. Karoliny Kózkówny w ciągu 35 lat od beatyfikacji 171

Bibliografia 191

Notki o autorach 205

Indeks osobowy 209

Wstęp

Historia lokalna to dzieje naszej tożsamości. Na jej gruncie łączy się poszukiwanie śladów minionej przeszłości państwa i narodu z odkrywaniem świata naszych przodków. W ich znojne – ale na ogół spokojne – życie na podtarnowskiej wsi co jakiś czas wkraczały jak taran zdarzenia gwałtowne, burzące codzienny rytm, niosące ze sobą śmierć i zniszczenie. Wielka Wojna, zwana dziś I wojną światową, dotarła na ziemię tarnowską jesienią 1914 roku i zebrała krwawe żniwo. Symbolem jej okrucieństwa jest śmierć młodej dziewczyny z Wał-Rudy Karoliny Kózkówny, zamordowanej przez rosyjskiego żołnierza. Działania wojenne nad Dunajcem burzyły dotychczasowy świat i niosły ze sobą wiele innych dramatów. Przyspieszyły liczne procesy, w tym działania niepodległościowe, których konsekwencją było odrodzenie państwa polskiego w 1918 roku, po 123 latach zaborów.

Warto przyjrzeć się tym czasom w szerszym kontekście, co zostało uczynione w niniejszej książce. Zawarte w pierwszej części prace stanowią nie tylko detaliczną charakterystykę działań militarnych nad Dunajcem, ale również charakterystykę ówczesnej sytuacji społecznej oraz gospodarczej i działań niepodległościowych na tym terenie. Na część drugą składają się teksty teologiczne związane ze śmiercią Karoliny Kózki i postępowaniem beatyfikacyjnym.

Publikowane tu artykuły stanowią rozszerzoną i uzupełnioną wersję referatów wygłoszonych przez autorów na konferencji w Zabawie, zorganizowanej 10 czerwca 2022 roku z inicjatywy ks. Zbigniewa Szostaka, kustosza Sanktuarium bł. Karoliny Kózkówny w Zabawie. Organizatorami konferencji były: Sanktuarium bł. Karoliny Kózkówny w Zabawie, Diecezjalna Komisja ds. Pamięci i Kultu Świętych w Tarnowie oraz Centrum Badań Regionalistycznych przy Instytucie Historii i Archiwistyki Uniwersytetu Pedagogicznego w Krakowie.

Zdzisław Noga

I. Konteksty historyczne

Wielka Wojna nad Dunajcem. Zabawa i okolice
s. 11-20

Zdzisław Noga
Uniwersytet Pedagogiczny im. KEN w Krakowie
https://orcid.org/0000-0003-0061-1808

Zabawa i okolice na dawnych mapach

Integralną częścią dokumentacji historycznej dotyczącej wsi Zabawa są lekceważone często przez historyków źródła kartograficzne. Nie tylko pozwalają one na dokładną i jednoznaczną lokalizację znanych ze źródeł pisanych szczegółów topograficznych, zmian wprowadzonych w środowisku przyrodniczym przez człowieka czy toponomastyki, ale niekiedy dostarczają informacji oryginalnych, nieznanych z innych źródeł.

Położona w widłach Wisły i Dunajca wieś Zabawa była w okresie staropolskim własnością szlachecką, wciśniętą pomiędzy rozległe dobra Leliwitów Tarnowskich a włości biskupstwa krakowskiego zwane kluczem radłowskim. Trwałym śladem dawnej granicy z dobrami kościelnymi jest gotycki słup graniczny w Biskupicach Radłowskich, wzniesiony w 1450 r. pomiędzy tymi dobrami a ziemiami panów Zabawskich[1].

Przynależność administracyjna

Administracyjnie szlachecka wieś Zabawa wchodziła od czasów wczesnośredniowiecznych w skład kasztelanii wiślickiej, tuż przy jej południowej granicy z kasztelanią wojnicką. Miało to znaczenie w okresie rozbicia dzielnicowego, gdyż kasztelania wiślicka została częścią dzielnicy sandomierskiej, a kasztelania wojnicka – krakowskiej[2]. Ta przynależność okazała się trwała także po zjednoczeniu państwa polskiego i ukształtowaniu się województw w XIV w. W tym czasie

[1] W. Grabski, *Słup graniczny z XV wieku w Biskupicach Radłowskich*, „Kwartalnik Historii Kultury Materialnej" 1956, t. 4, z. 4, s. 705-706.

[2] F. Sikora, *Dzieje osadnictwa i stosunków własnościowych (do 1550 roku)*, [w:] *Radłów i gmina radłowska*, t. 1, red. F. Kiryk, Kraków 2008, s. 100-101.

znaczenie kasztelanii malało, ukształtował się bowiem system sądów ziemskich dla stanu szlacheckiego i podległych ich jurysdykcji okręgów, czyli powiatów sądowych. W województwie sandomierskim powstało dziewięć takich powiatów, w tym powiat tarnowski (do którego początkowo należała Zabawa) i pilzneński. Ten podział okazał się nietrwały i po przeprowadzonych reformach w drugiej połowie XV w. zlikwidowano powiat tarnowski, a jego obszar, w tym Zabawę, włączono do powiatu pilzneńskiego.

Obok powiatów sądowych istniały też powiaty skarbowe, czyli jednostki administracyjne utworzone do poboru podatków. Granice obu powiatów początkowo nie były identyczne, gdyż tarnowski powiat skarbowy przetrwał dłużej niż sądowy, aż do 1510 r. Następnie włączono go do pilzneńskiego powiatu skarbowego.

Ważną rolę w dawnym systemie administracyjnym odgrywali także starostowie. Urząd ten został wprowadzony za rządów czeskich w Polsce (przełom XIII/XIV w.) i był przedłużeniem ramienia władcy w terenie (jak dzisiejsi wojewodowie). Starostowie sprawowali funkcje policyjne na podległym im terenie, stanowili nadto jednoosobowy sąd grodzki, który sądził przestępców wszystkich stanów w zakresie tzw. czterech artykułów starościńskich (podpalenie, napad na dom, rabunek na drodze oraz gwałt na kobiecie), a szczególnie przestępców złapanych na gorącym uczynku. Powiat pilzneński (w tym Zabawa) podlegał od XV w. staroście rezydującemu w Nowym Mieście Korczynie. Ukształtowany ostatecznie u schyłku średniowiecza podział administracyjny przetrwał do rozbiorów[3].

W ramach pierwszego rozbioru Austria pod berłem cesarzowej Marii Teresy z dynastii Habsburgów zagarnęła w 1772 r. południowe ziemie Rzeczypospolitej, które nazwano Królestwem Galicji i Lodomerii (z czasem utrwaliła się nazwa Galicja). Odwołując się w nazwie nowej prowincji do dawnych ruskich księstw Halicza i Włodzimierza, Austriacy uzasadniali w ten sposób swoje prawa do zrabowanych ziem, ponieważ Habsburgowie rościli takie pretensje jeszcze w XIII w.

Już w 1773 r. wprowadzono w Galicji nowy podział administracyjny – początkowo wyodrębniono sześć cyrkułów i 59 dystryktów. Zabawa znalazła się w cyrkule wielickim i w dystrykcie bocheńskim (przy jego wschodniej granicy). Po likwidacji dystryktów w 1782 r. pozostała w cyrkule wielickim. Dodatkowo w 1855 r. wprowadzono urzędy powiatowe, które wykonywały funkcje sądownicze. Taki urząd dla Zabawy mieścił się w Radłowie. Po odzyskaniu niepodległości Zabawa znalazła się w województwie krakowskim, w powiecie brzeskim, a po

[3] Przebieg granic administracyjnych w drugiej połowie XVI w. zob.: *Atlas historyczny Polski. Województwo sandomierskie w drugiej połowie XVI wieku*, cz. 1: *Mapy*, Warszawa 1993, [on-line:] https://rcin.org.pl/dlibra/publication/6768/edition/5722/content? – 18 XII 2022.

reformie samorządowej i przeprowadzonej w 1934 r. likwidacji gmin jednostkowych (zastąpiły je gromady) – w gminie zbiorowej Radłów[4].

Przynależność administracyjną oraz właścicieli Zabawy i należącej do parafii wsi Wał-Ruda da się odtworzyć od początków tych miejscowości na podstawie najdawniejszych wzmianek w źródłach pisanych. Warto przypomnieć, że wieś Zabawa powstała za czasów biskupa krakowskiego Wisława z Kościelca herbu Zabawa. Wykroił on z należącego do biskupstwa terytorium późniejszego klucza radłowskiego kawał ziemi i podarował go swoim ubogim braciom, aby mogli się wzbogacić. Ci zaś założyli na tym terenie wsie Zabawa i Zdrochec (wówczas Drochec). Wisław objął biskupstwo krakowskie w 1231 r., a zmarł w 1242 r. Wiele wskazuje na to, że akt darowizny miał miejsce w 1236 r. podczas pobytu biskupa w tej okolicy. Potem musiał minąć jakiś czas, zanim zdołano znaleźć kolonistów, założyć i zagospodarować wieś, która od samego swojego początku i przez wiele następnych pokoleń pozostawała w rękach szlacheckich krewnych wspomnianego biskupa. W XV w. dochodziło do sporów granicznych dziedziców Zabawy i Zdrochca. Kwestionowali oni przebieg granicy z dobrami klucza radłowskiego. Dlatego w 1450 r. z inicjatywy biskupa krakowskiego Zbigniewa Oleśnickiego dokonano rozgraniczenia w obecności licznych świadków reprezentujących obie strony. Wyznaczona wówczas granica wsi Zdrochec, Zabawa i Pawłów biegła od skraju Jadownik i od kopca narożnego usypanego w miejscu zwanym Wszarami, dalej przez pagórki do małego lasu poniżej mokradła zwanego Śmietaną i stamtąd do miejsca zwanego Grochowiskami, następnie wałem pod lasem do drogi z Zabawy, a za tą drogą przez strumień zwany Koprzywnicą, las zwany Kocurówką do rzeki Brzeźnicy i jej korytem do łąk zwanych Ostrowem, wreszcie do rzeki Wierzbskiej Strugi i do drogi z Radłowa do Opatowca. Przy tej drodze wzniesiono na granicy – z inicjatywy biskupa Oleśnickiego – wspomniany już słup graniczny.

W przywołanym dopiero co akcie rozgraniczenia odnotowano pierwsze wzmianki o nazwach topograficznych i punktach osadniczych, z których ukształtowała się późniejsza wieś Wał-Ruda. Wspomniano wał ziemny i kuźnicę żelaza, czyli właśnie rudę. Jej dzisiejszy przysiółek Śmietana to niegdyś mokradła, a następnie karczma zwana również wójtostwem. Karczma w 1753 r. spłonęła doszczętnie, po czym przynależące do niej grunty zostały wykupione przez biskupa Kajetana Sołtyka i na tym miejscu urządzono folwark, nadal nazywany Śmietaną[5].

---

[4] J. Hampel, *W czasach zaboru austriackiego 1772-1918*, [w:] *Radłów…*, s. 347; tenże, *Między wojnami światowymi 1918-1939*, [w:] *Radłów…*, s. 476-479; *Galicja na józefińskiej mapie topograficznej 1779-1783. Die Josephinische Landesaufnahme von Galizien 1779-1783*, t. 3, cz. A, red. W. Bukowski, B. Dybaś, Z. Noga, Kraków 2013, s. XXXVI-XLI.

[5] F. Sikora, *Dzieje osadnictwa…*, s. 113-118; Z. Noga, *W okresie nowożytnym*, [w:] *Radłów…*, s. 297-298.

W świetle kartografii

O ile źródła pisane przynoszą, jak widać, dosyć dokładne informacje o dziejach Zabawy w okresie I Rzeczypospolitej, o tyle brak adekwatnej do nich dokumentacji kartograficznej. Przedrozbiorowa kartografia polska nie znała bowiem dokładnych map i nie zdołała opracować wiarygodnego obrazu ziem polskich, z wyjątkiem nielicznych map dóbr ziemskich i planów niektórych miast. Wprawdzie w XVIII w. podjęto szereg inicjatyw kartograficznych, ale ich efektem były mapy o małej skali, a na żadnej z nich nie oznaczono wsi Zabawa[6].

Wieś ta została pierwszy raz udokumentowana w źródłach kartograficznych dopiero na austriackiej wojskowej mapie topograficznej Galicji zwanej mapą Miega, od nazwiska jej twórcy, podpułkownika Friedricha von Miega, który nadzorował jej wykonanie, ale nie zdołał go dokończyć. Zmarł w Sieniawie w marcu 1782 r., zastąpił go kapitan Franz Waldau.

Mapa ta została wykonana tuż po pierwszym rozbiorze Rzeczypospolitej, w latach 1779-1783, dla całej Galicji. Jest częścią wielkiego projektu kartograficznego, w ramach którego sporządzono w latach 1763-1787 na 3589 barwnych arkuszach o wymiarach 64,2 × 42,1 cm (24 × 16 cali wiedeńskich) zdjęcie całej monarchii habsburskiej w skali 1 : 28 800 (400 sążni wiedeńskich w terenie równa się na mapie 1 calowi wiedeńskiemu, który wynosi 2,64 cm), nazwane zdjęciem józefińskim od panującego wówczas w Austrii cesarza Józefa II. Wykonano je w nowoczesny sposób. W sezonie letnim 10 oficerów sztabowych Kwatermistrzostwa Generalnego (na terenach przygranicznych) oraz 16 oficerów pułkowych wykonywało pomiary w terenie za pomocą wstępnej trygonometrii, stolika, liniału i kompasu. Wojskowi kartografowie sporządzali też na miejscu oryginał mapy. W zimie, już w Wiedniu, wykonywano dwie zweryfikowane kopie – bardziej staranne niż oryginały, a w odróżnieniu od nich zawierające nadto tabele z nazwami miejscowości uwzględnionymi w danej sekcji na mapie. Mapa ta, przechowywana w Archiwum Nadwornej Rady Wojennej, a od 1801 r. w Archiwum Wojennym w Wiedniu (Kriegsarchiv), była objęta tajemnicą wojskową i udostępniano ją tylko za zgodą cesarza wyższym oficerom. Pokazano ją publicznie dopiero w 1873 r. podczas wystawy światowej w Wiedniu.

---

[6] O dawnej kartografii polskiej zob.: K. Buczek, *Dzieje kartografii polskiej od XV do XVIII wieku. Zarys analityczno-syntetyczny*, Wrocław 1963; J. Bzinkowska, *Od Sarmacji do Polonii. Studia nad początkami obrazu kartograficznego Polski*, Kraków 1994; H. Rutkowski, *Źródła kartograficzne*, [w:] *Atlas historyczny Polski…*, s. 18-20; J. Wolski, *Kartografia topograficzna Bojkowszczyzny Zachodniej (1772-1939)*, [w:] *Bojkowszczyzna Zachodnia – wczoraj, dziś i jutro*, t. 1, Warszawa 2016, s. 108-118.

Zdjęcie Galicji składa się z 413 sekcji, które zostały ostatnio opublikowane[7]. Integralną jego częścią są opisy sporządzone *in situ* tabelarycznie w sześciu opasłych tomach zawierających następujące rubryki: nazwa miejscowości, numer sekcji, odległości od sąsiednich miejscowości (podany w godzinach czas przemarszu), solidne (czyli murowane) budowle oraz elementy środowiska naturalnego (wody, lasy, łąki i bagna, drogi i otaczające miejscowość góry). Wreszcie ostatnia rubryka (rzadko wypełniana) zawiera uwagi[8].

Niezwykle ważne z wojskowego punktu widzenia są informacje o drogach[9]. Na mapie oznaczono je bardzo dokładnie, a w opisach znajdziemy czas przemarszu z miejscowości do sąsiednich osad[10], informacje uzupełniające zaś zawarto w opisach stanowiących integralną część mapy. Przeważnie w opisie podawano informacje o rodzaju podłoża na poszczególnych odcinkach drogi i o jego stanie, a także o zdatności do użytku w różnych porach roku i w różnych warunkach pogodowych. Drogi w samej Zabawie i wychodzące z tej wsi określono jako całkiem dobre (*ziemlich gut*) z wyjątkiem drogi do Biskupic (Radłowskich), która przy karczmie (oznaczonej na mapie jako W:H: = *Wirtshaus*) była grząska. W opisie Rudy znajdujemy natomiast informację, że droga prowadząca z niej do Zabawy była grząska na skraju wsi, podobnie jak droga do Woli Radłowskiej. A przy Zdarcu (dziś przysiółek Zabawy) odnotowano, że drogi prowadzące z tej miejscowości do Rudy i do Wału były na niektórych odcinkach w złym stanie z tego powodu, że przechodziły przez grzęzawisko. Podobnie droga do Zdrochca była już przy tej wsi grząska. Grząskie i w złym stanie były również drogi w osadzie Wał.

Z opisu dróg dowiadujemy się także o możliwości przemieszczania się różnymi środkami lokomocji (pieszo, konno, wozem lekkim, ciężkim). Na przykład przy sołectwie Śmietana czytamy, że lokalna droga „wojnicka" (tj. z Wojnicza), prowadząca od Jadownik przez las, była zabagniona aż do stojącego w lesie krzyża

---

7 *Galicja na józefińskiej mapie topograficznej 1779-1783. Die Josephinische Landesaufnahme von Galizien 1779-1783*, t. 1-15, red. Z. Budzyński i in., Kraków–Warszawa 2012-2022. Więcej informacji: http://www.iaepan.vot.pl/galicja/index.html – 2 XI 2022. Wieś Zabawa znalazła się w tomie 3, sekcji 54. Mapa jest również dostępna w wersji on-line: https://maps.arcanum.com/de/map/firstsurvey-galicia/?layers=144&bbox=2303442.4175412734%2C6464729.450613565%2C2329507.4441865184%2C6474255.415263605 – 2 XI 2022.

8 *Galicja na józefińskiej mapie topograficznej 1779-1783…*, t. 3, cz. A, s. XXXIII-XXXV.

9 Wszystkie poniższe informacje pochodzą z opisów Zabawy i sąsiednich miejscowości zamieszczonych w: *Galicja na józefińskiej mapie topograficznej…*, t. 3, cz. A, s. 13-14.

10 Na przykład czas przemarszu z Zabawy do Biskupic Radłowskich określono na ½ godz., do Żabna na ¾ godz., tak jak do Konar. Z Rudy do Zabawy na ½ godz., a do Biskupic na całą godz. Z Wału do Rudy na kwadrans, a do Zabawy na ½ godziny. Ze Śmietany do Wału na ⅛ godz., do Rudy na ½ godz., a do Zabawy na ¾ godz. Ze Zdarca do Śmietany na ½ godz., podobnie do Rudy, a do Wału na ¼ godz.

(został on oznaczony na mapie). Od tego krzyża do Śmietany była zaś trudna do przebycia dla ciężkich wozów wojskowych z powodu piaszczystego podłoża. Podobnie oceniono cechy drogi lokalnej („wojnickiej") ze Śmietany do Rudy. Jeszcze gorzej przedstawiała się droga wiejska, czyli niższej kategorii[11], przez osadę Wał „z powodu częstych grzęzawisk". Mapa i opisy do niej zawierają informacje o głębocznicach (np. przy rozwidleniu drogi ze Zdrochca do Zdarca i Zabawy), groblach, mostkach dylowych, mostach na rzekach, o brodach i przeprawach promowych (np. przez Dunajec w Biskupicach Radłowskich i w Marcinkowicach).

Z opisów i z samej mapy wyłania się raczej pesymistyczny obraz stanu dróg w parafii Zabawa, wyłącznie gruntowych, zależnych od kaprysów pogody, opadów i pór roku, zwłaszcza na tak podmokłym terenie. Na ciągłe zniszczenia najbardziej były narażone odcinki biegnące wzdłuż rzek i przy mokradłach. Po deszczach stawały się one przez jakiś czas nieprzejezdne. Opisy zawierają również charakterystykę lasów. Przy Zdarcu zanotowano, że tamtejszego lasu nie można przekroczyć z powodu znajdujących się w nim trzęsawisk. Z kolei las w Śmietanie, Rudzie i Wale był wysokopienny i gęsty, podszyty zaroślami – nie do przejścia. Łąki w tych miejscach były również bardzo zabagnione i nie do przejścia przez wojsko, w odróżnieniu od samej Zabawy, której łąki określono jako suche.

Ważne dla wojska było rozeznanie w sieci hydrograficznej, na co zwracano szczególną uwagę w opisach. Z obszaru parafii zabawskiej odnotowano tylko strumień w Zdarcu zwany Kisieliną (do czasu regulacji stosunków wodnych w końcu XIX w. – prawy dopływ Dunajca, potem prawy dopływ Wisły), jako szeroki na 6-8 kroków, o bagnistym dnie, którego nie można było przekroczyć bez mostów. Pozostałe cieki wodne nie miały z wojskowego punktu widzenia większego znaczenia. Inną kwestią był dostęp do wody pitnej. Dowiadujemy się, że tylko woda z oznaczonego na mapie dużego stawu w Zabawie nadawała się do picia, podczas gdy woda np. ze stawów w Rudzie była „bagienna" i nie polecano jej do spożycia ani dla ludzi, ani dla koni.

Spostrzegawczy czytelnik zauważy na mapie nie tylko elementy krajobrazu naturalnego – cieki wodne, lasy, łąki i tereny podmokłe, ale przede wszystkim dzieła rąk ludzkich – oznaczone barwą czerwoną budynki, w tym grubszą kreską dwory (np. dwór nad stawem w Zabawie otoczony fosą), ale także krzyże przydrożne (np. dwa w Zdrochcu), karczmy (W:H: – *Wirtshaus* – np. w Śmietanie i na końcu wsi Zabawa przy drodze do Rudy, a także przy drodze z tej wsi w kierun-

[11] Na mapie uwzględniono sześć kategorii dróg (ścieżka dla pieszych, ścieżka do jazdy konnej, droga wiejska, polna lub leśna, droga lokalna, droga krajowa, pocztowa i handlowa, droga bita), oznaczając je oddzielnymi symbolami. Zob. A. Janeczek, *Znaki i napisy objaśniające zdjęcia józefińskiego Galicji*, [w:] *Galicja na józefińskiej mapie topograficznej…*, t. 3, cz. A, s. LXII.

Fot. 1. Fragment sekcji 54 tzw. mapy Miega

Źródło: *Galicja na józefińskiej mapie topograficznej 1779-1783. Die Josephinische Landesaufnahme von Galizien 1779-1783*, t. 3, cz. B, red. W. Bukowski, B. Dybaś, Z. Noga, Kraków 2015, sekcja 54.

ku zachodnim, na skrzyżowaniu z drogą ze Zdrochca), cegielnie (Z:H: – *Ziegelhaus* – np. w Zdrochcu), młyny (pięć młynów wodnych na Dunajcu w Biskupicach) i inne obiekty.

Wiarygodność tej mapy jest zazwyczaj przyjmowana bez wątpliwości, a skala błędu wydaje się rzeczywiście niewielka, na tym terenie sięga co najwyżej do ok. 200 m. Mapa ta, chociaż sporządzona już po pierwszym rozbiorze Rzeczypospolitej, zawiera niektóre elementy krajobrazu naturalnego i kulturalnego niezmienne od średniowiecza. Powstała bowiem jeszcze w okresie przedprzemysłowym, w którym zmiany w środowisku przyrodniczym i w zagospodarowaniu terenu zachodziły powoli, w odróżnieniu od gwałtownego przyspieszenia w okresie industrializacji – wówczas wiele dawnych elementów środowiska i śladów gospodarki ludzkiej bezpowrotnie zanikło. Stanowi ona arcydzieło także pod względem estetycznym.

W XIX w. sporządzano na potrzeby wojska kolejne zdjęcia Galicji. Dokumentują one aktualny stan kraju i zmiany, jakie zaszły od czasu poprzedniego zdjęcia, ale ich znaczenie i „uroda" są już mniejsze. Z lat 1861-1864 pochodzi zdjęcie (tzw. franciszkowskie) Galicji wykonane w tej samej skali. Widoczne są na nim zabudowania dworu i wsi w Zabawie, a także zmiany w sieci hydrograficznej, jakie nastąpiły od czasu pierwszego zdjęcia. Nie oznaczono jednak ani karczem, ani obiektów przemysłowych (cegielni)[12].

[12] Zdjęcie dostępne wyłącznie w wersji on-line: https://maps.arcanum.com/de/map/secondsurvey-galicia/?bbox=2311129.616493687%2C6466353.20251099%2C2324162.1298163095%2C6471116.1848360095&map-list=1&layers=11 – 2 XI 2022.

Bibliografia

Archiwalia

Archiwum Instytutu Józefa Piłsudskiego w Ameryce

Legiony Polskie, Polska Organizacja Wojskowa, Naczelny Komitet Narodowy, Związek Strzelecki, kol. 28/2, Okólnik nr 3. Do Komendantów obwodowych i lokalnych Okręgu Krakowskiego z 26 I 1914.

Archiwum Małopolskiego Urzędu Wojewódzkiego – Wydział Rewaloryzacji Zabytków Krakowa i Dziedzictwa Narodowego (AMUW-WRZKiDN)

Decyzja Małopolskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków, znak: OZKrT.MWo.410-A-17/09 z 16 IV 2009 r.

Dziurawiec P., Program prac remontowo-konserwatorskich. Cmentarz wojenny nr 260 w Zabawie z 1915 r., Tarnów 8 VI 2006.

sygn. Tar. – V – 9 – G, Cmentarz wojenny z I wojny światowej nr 260 w Zabawie, Karta weryfikacyjna – cmentarze i groby wojenne, sporządzona 20 X 2011 r. przez D. Kadzika, na podstawie informacji zebranych na obiekcie 27 VII 2011 r., b.p.; Cmentarz wojenny z I wojny światowej nr 260 w Zabawie, Zalecenia wydane po przeprowadzeniu kontroli stanu zachowania cmentarza wojennego nr 260 z okresu I wojny światowej w miejscowości Zabawa, gmina Radłów, powiat Radłów, 13 XI 2013; Cmentarz wojenny z I wojny światowej nr 260 w Zabawie, P. Dziurawiec, Program prac remontowo-konserwatorskich. Cmentarz wojenny nr 260 w Zabawie z 1915 r., Tarnów 8 VI 2006; Cmentarz wojenny z I wojny światowej nr 260 w Zabawie, Polski Czerwony Krzyż, Zarząd Oddziału w Brzesku, Wykaz mogił wojennych znajdujących się na terenie gminy Radłów powiatu brzeskiego, parafia w Zabawie, Brzesko, wrzesień 1940; Cmentarz wojenny z I wojny światowej nr 260 w Zabawie, Notatka, sporządzona przez E. Nowak-Wołek i J. Mikołajczyk; Cmentarz wojenny z I wojny światowej nr 260 w Zabawie, Protokół odbioru końcowego wykonania obłożenia pomnika z kamienną figurą orła płytami granitowymi oraz zamontowanie płyty granitowej z napisem „Bóg – Honor – Ojczyzna" na cmentarzu nr 260 z I wojny światowej w Zabawie, Radłów 25 XI 2007 r.; Cmentarz wojenny z I wojny światowej nr 260 w Zabawie, Protokół odbioru końcowego wykonania alejek z kostki brukowej na cmentarzu nr 260 z I wojny światowej w Zabawie, Radłów 17 VII 2008 r.; Cmentarz wojenny z I wojny światowej nr 260 w Zabawie, Zalecenia wydane po przeprowadzeniu kontroli stanu zacho-

wania cmentarza wojennego nr 260 z okresu I wojny światowej w miejscowości Zabawa, gmina Radłów, powiat Radłów, 13 XI 2012, ppor. kier. Delegatury w Tarnowie, A. Cetera.

Archiwum Narodowe w Krakowie (ANKr)

Archiwum Naczelnego Komitetu Narodowego (NKN)

Protokoły Obrad Rady Miasta Krakowa, t. 343, posiedzenie Rady Miejskiej z dnia 18.08.1914 r.
teczka 1, mikrofilm 100.186.
teczka 216, mikrofilm 100.414.
teczka 217, mikrofilm 100.415.
teczka 233, mikrofilm 100.431.
teczka 234, mikrofilm 100.432.
teczka 509, sygn. 29/530/0/3.1/509 (skany), Korespondencja z Powiatowymi Komitetami Narodowymi w Białej, Bieczu, Bóbrce, Bochni, Bolechowie, Borysławiu, Brzesku, Brzeżanach, Brzozowie, Chodorowie, Chrzanowie, Chyrowie, Czerniowcach.
teczka 510, sygn. 29/530/0/3.1/510 (skany), Korespondencja z Powiatowymi Komitetami Narodowymi w Dąbrowie, Dębicy, Dolinie, Drohobyczu, Dubiecku, Frysztacie, Gorlicach, Gródku Jagiellońskim, Grybowie, Jarosławiu, Jaśle, Jaworowie, Jaworznie, Jordanowie, Kałuszu, Kamionce Strumiłowej, Kętach, Kolbuszowej, Kołomyi, Kosowie, Krakowie, Krośnie, Kutach.
sygn. 29/275/0/-/20, K.u.k. Feldjägerbataillon Nr. 14, Ersatzkompanie, Verzeichnis über die im Militärkommandobereiche Krakau gefallene und gestorbene Personen.
sygn. 29/280/0/-/Kat gal II sp 55.
sygn. 530/281, Okupacja rosyjska w Galicji. Raporty z terenu; Komisariat Wojskowy NKN w Dąbrowie: Raport dla Departamentu NKN w Oświęcimiu odnośnie do polecenia z daty Oświęcim, dnia 27/5 1915 E.O. 1428/15; Raporty z Tarnowa i powiatu tarnowskiego.
sygn. 530/287, Pismo do NKN w Krakowie z 26 VIII 1914 r.; Pismo W. Sikorskiego do PKN w Brzesku z 9 IX 1914 r.; Raport nr 3 z 13 IX 1914 r.; Raport nr 4 z 15 IX 1914 r.; Raport nr 5 z dnia 28 X 1914; Raport płk. J. Byrnasa do DW NKN z 17 X 1914 r.; Sprawozdanie delegata Mieczysława Opałka z wyjazdu do Brzeska z 5 XI 1914 r.
sygn. 530/509, Brzesko. Skład Powiatowego Komitetu Narodowego; Pismo do NKN w Wiedniu z 29 IV 1915 r.; Pismo DW NKN do Komisariatu Wojskowego LP w Brzesku z 16 VI 1915 r.; Pismo NKN do PKN w Brzesku na ręce Jana Goetza z 5 V 1915 r.; Sprawozdanie i historia działalności Powiatowego Komitetu Narodowego w Brzesku od początku istnienia aż do dnia 31 grudnia 1916 z 17 I 1917 r.; Sprawozdanie referenta NKN Henryka Bukowskiego z Brzeska z 12 III 1917 r.; Sprawozdanie z działalności powiatowego Komitetu Narodowego w Brzesku za czas od dnia zorganizowania aż do dnia 15 czerwca 1915.
sygn. 530/561, Spis gmin i ludności powiatów zach. Galicji z r. 1910 oraz wykazy darów na fundusz „Skarbu Wojennego polskich Legionów".

Archiwum Narodowe w Krakowie Oddział w Tarnowie

Zespół nr 266, Zbiór materiałów „Tarnoviana" (Varia), sygn. V.2. [Sprawozdanie burmistrza Tadeusza Tertila] Do c.k. Nadprokuratory[i] Państwa w Krakowie czasowo w Ołomuńcu do L:1743/1.

Austriackie Archiwum Państwowe w Wiedniu (HHStA) [OeStA / Haus-, Hof- und Staatsarchiv], (OeStA/AVA) [Österreichisches Staatsarchiv]

Allgemeines Verwaltungsarchiv

sygn. AT-OeStA/AVA Kultus NK Kath Akten 674.1 Signatur 47, b.p. [Pismo austriackiego Ministerstwa Wyznań i Oświaty do Ministerstwa Spraw Wewnętrznych w sprawie pogrzebu Karoliny Kózkówny z 4 oraz 18 stycznia 1917 roku].

Pierwsza wojna światowa była nazywana najpierw Wielką Wojną. Przyniosła ona rzeczywiście wiele nieszczęść na niespotykaną dotąd skalę. Siała śmierć i zniszczenie w całej Europie, także w ziemi tarnowskiej, gdzie została bestialsko zamordowana Karolina Kózkówna. Warto o tym przypominać w szerszym kontekście.

W książce przedstawiono szczegółowo sytuację militarną, działania bojowe w okolicach Zabawy. Pokazano nadto szarą codzienność ludności, życie społeczne i gospodarcze, a także aktywne starania polskich patriotów, których efektem było odzyskanie przez Polskę niepodległości w 1918 roku. Druga część książki została poświęcona problematyce męczeństwa z perspektywy teologicznej oraz rozwojowi kultu bł. Karoliny Kózkówny.

To ważna lektura dla regionalistów, dla miłośników swojej „małej ojczyzny", dla nauczycieli, wychowawców i młodzieży szkolnej nie tylko z ziemi tarnowskiej, ale z całej Polski. Jest interesującym studium przypadku, opartym na oryginalnym materiale źródłowym wydobytym z archiwów polskich, austriackich, rosyjskich i ukraińskich. Zawiera wiele nowych ustaleń i nieznanych dotąd, a istotnych i godnych zainteresowania informacji.

MAŁOPOLSKA

Projekt zrealizowano
przy wsparciu finansowym
Województwa Małopolskiego

WYDAWNICTWO
KSIĘGARNIA AKADEMICKA
Sp. z o.o. Kraków

https://akademicka.pl

ISBN 978-83-8138-844-3
9 788381 388443